




Shahid Bahonar
University of Kerman

Women Teachers from Employment to Retirement in the Era of Reza Shah (A case study of women teachers in Kerman)

Maryam Sheipari¹ , Fatemeh Mohammadi Jurjafki² 

¹. Assistant Professor, Department of History, University of Sistan and Belupistan, Zahedan, Iran. E-mail: maryamsheipari@lihu.usb.ac.ir

². Master's student in history, University of Sistan and Baluchistan, Zahedan, Iran. E-mail: mohammadi9263@yahoo.com

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: <i>Research Article</i></p> <p>Article history: Received: <i>13 Jan 2023</i> Revised: <i>17 April 2023</i> Accepted: <i>10 August 2023</i> Published online: <i>25 September 2023</i></p> <p>Keywords: <i>women</i> <i>teacher</i> <i>employment</i> <i>Kerman</i> <i>First Pahlavi.</i></p>	<p>The education of women by women in the structure of the Ministry of Culture is one of the important and new phenomena in the era of Reza Shah. Women teachers entered the field of education, worked and retired through a process that was very similar to the hiring process of men. The women who taught middle and lower class girls in the cities and villages with the 6th grade and later in the structure of the Ministry of Education created an important change in the level of Iranian society by entering this field. The issue of how the hiring process and then control over their work was like can be one of the most important indicators of Reza Shah's era. Among them, the teachers of Kerman state have been considered, because this state had many deprived areas during the period under review, and there was also religious and ethnic diversity in it. In this research, the cases of several women teachers have been explored from the stage of employment to retirement, and the research has been prepared and organized by posing the question of what was the activity status of women teachers in the era of Reza Shah Pahlavi in Kerman province. Therefore, the research has been compiled. The results show that, in their first steps, women teachers have faced many problems in terms of rights, place of life, maternal and female responsibilities. Iranian society has not been very ready to accept womenteachers in the new form of education.</p>
<p>Cite this article: Sheipari, Maryam. Mohammadi Fatemeh (2023). Women teachers from employment to retirement in the era of Reza Shah (A case study of women teachers in Kerman), Iranian Civilization Research, 5(1) 19-40. © The Author(s). Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman. DOI: 10.22103/JIC.2023.21056.1172</p>	
	

English Extended Abstract

1. Introduction

From the 18th century onwards, the presence of women in society has always been considered one of the main characteristics of the modern era. The presence of women in service jobs such as nursing, labor or production jobs such as spinning, weaving has a long history, but their role as a teacher required the creation of an educational background that existed in Iran shortly before the constitution. After that, the teaching of educated women from sixth grade to diploma is one of the important and new characteristics in the era of Reza Shah. Women teachers entered the field of education, worked and retired during a process that was very similar to the process of hiring men in the Ministry of Culture (Cronin, 2004: 245). Women created an important transformation in Iranian society, therefore the issue of how the hiring process and then control over the work of women teachers was one of the indicators of the contemporary history of Iran. Among them, the female teachers of Kerman state have a special place because this state had many deprived areas during the study period and there is also ethnic and religious diversity in it. This research has explored this issue by examining several cases of women teachers in Kerman from the stage of employment to retirement. The aim of this study is to know the status of women who entered social and cultural activities for the first time and created a new phenomenon at the level of Iranian society. Therefore, it has prepared and arranged by asking the question, how was the status of women teachers in the era of Reza Shah in Kerman province?

2- Research method

Since official documents are needed for the administrative review of the activities of a government institution such as education, and this research is based on the examination of several cases of women teachers in Kerman province that existed in the National Library and Records Organization of Iran, taking into account the continuity of the time period of 1925- 1941 and the distribution of the geographical location of Kerman state has been prepared and arranged as a library.

3-Discussion

Examining the file of teacher applicants in education during the era of Reza Shah had a complicated and time-consuming process that examined men and women alike, in the examination of three employment cases in 1306 and 1316, in a way, the process of the evolution of the employment of female teachers shows the desired course in the province of Kerman.

The files include things such as birth certificate, absence of bad background, marriage, nationality, religion, place of education, level of education and certificate. Through them, it is possible to find that the women who requested to be teachers were mostly in their twenties and mostly married.

The employment contracts were one-sided and the ministry had the right to cancel them unilaterally. The working hours were about thirty hours a week and the summer salary was given to those who had worked for nine months during the academic year.(Sakma, 16: 99/297/703)

The salaries of female teachers changed during different periods and during the investigations it was found that apart from the fixed salaries, they were also given promotions.(Sakma,11: 99/297/703). Of course, among these cases, there are letters from women who had financial problems due to the inadequacy of their salaries, to the extent that a female teacher from Kerman wrote a letter to the Shah.(Sakma, 8: 99/297/1172)

English Extended Abstract

Also, if a female teacher fell ill or had female issues such as pregnancy or childbirth during the period under review and was unable to continue working, she had the right to introduce a teacher as her substitute who had the necessary qualifications to teach the class during her absence in order to the class left without a teacher during her absence.(Sakma,5: 99/297/703) Women teachers have also faced problems such as distance from the place of work and commuting, especially in states like Kerman, which had villages and neighborhoods far from the center and without amenities.(Sakma,3: 99/297/791)

4-The result

Social reforms in the structure of modern governments are always accompanied by strong legalism. Bringing people into new social structures and institution building is one of the distinctive features of this type of government. The period of Reza Shah is one of the most important periods in the contemporary history of Iran in terms of institution building and especially in the creation of social and educational institutions. This type of organization and legislation is a process that almost all sections of the society will participate based on the desire of the central government. Modern education in this period needed teachers first of all. This was a double issue for girls. The female teacher was important because families allowed their daughters to go to school. But in order to have a female teacher, it was necessary to have educated women, so due to the shortage in this field, women with less education were also used, who would later gradually complete their education and receive higher ranks. But there were some important issues in this issue, women were supposed to be equal to men in entering the community of teachers. Therefore, in the forms that were filled, the working hours, the workplace, the activities requested from the teachers, the transfer and the type of contracts (contractual, permanent) and many other issues of the requests were the same. This was while the woman still had her traditional role. Usually, the female teacher had small children, she had issues such as childbirth, it was difficult for her to travel and sometimes she could not be away from her family. Therefore, she would have a dilemma between entering the society and the educational institution on the one hand and preserving the privacy of teaching and motherhood on the other hand. That is why, in the reviewed cases, the amount of complaints against the female teachers of the educational organization, as well as the frustration and complaints of the female teachers, can be clearly seen.

Nevertheless, the creation of a new group of middle-class women as female teachers in Iran's cultural structure, which has played an important role in the growth of Iranian girls, is undeniable, and the boldness of the presence of female teachers in education can be received in a letter from a female teacher to Reza Shah. If we consider Iran as a whole, Kerman was considered as a part of the regional center of the country, where the presence of women teachers, although with many problems, was a unique feat in that region.

زنان معلم از استخدام تا بازنشستگی در عصر رضاشاه (مطالعه موردی زنان معلم کرمان)

مریم شیپری^۱، فاطمه محمدی جرجافی^۲

^۱ استادیار تاریخ ایران دوره اسلامی، گروه تاریخ، دانشگاه سیستان و بلوچستان (نویسنده مسئول): maryamsheipari@lihu.usb.ac.ir
^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ ایران دوره اسلامی، دانشگاه سیستان و بلوچستان. Mohammadi9263@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۲۰</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۱/۱۳</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۱۲</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۶/۲۵</p> <p>کلیدواژه‌ها: زنان معلم استخدام کرمان رضا شاه</p>	<p>آموزش زنان توسط زنان آن‌هم در ساختار وزارت فرهنگ یکی از پدیده‌های مهم و نوین در عصر رضاشاه است. زنان معلم طی فرایندی که بسیار شبیه به مراحل استخدام مردان بود به حیطه آموزش وارد می‌شدند، کار می‌کردند و بازنشست می‌شدند. زنانی که با مدارک ششم ابتدایی به بعد در ساختار وزارت معارف به دختران طبقه متوسط و پایین جامعه در شهرها و روستاها درس می‌دادند، با ورود خود به این حیطه تحول مهمی را در سطح جامعه ایران ایجاد کردند. این مسئله که مراحل استخدام و سپس کنترل بر نحوه کار آن‌ها چگونه بوده است می‌تواند یکی از مهمترین شاخصه‌های شناخت عصر رضاشاه باشد. در این میان معلمان زن ایالت کرمان در نظر گرفته شده‌اند، زیرا این ایالت در دوره مورد بررسی مناطق محروم زیادی داشته و همچنین تنوع مذهبی و قومی در آن وجود داشته است. در این تحقیق پرونده‌های چند زن معلم از مرحله استخدام تا بازنشستگی مورد کنکاش قرار گرفته است و تحقیق با طرح این سوال که وضعیت فعالیت زنان معلم در عصر رضاشاه پهلوی در ایالت کرمان چگونه بوده است؟ تهیه و تنظیم شده است. بنابراین تحقیق بر پایه اسناد آموزشی و به صورت کتابخانه‌ای تدوین شده است. نتایج نشان می‌دهد، زنان معلم در نخستین قدم‌های خود با مشکلات متعددی از نظر حقوق، مکان زندگی، مسئولیت‌های مادرانه و زنانه روبه‌رو بوده‌اند. جامعه ایران نیز آمادگی چندانی در پذیرش زنان معلم در شکل نوین آموزش نداشته است.</p>

استاد: شیپری، مریم؛ محمدی جرجافی، فاطمه (۱۴۰۲). زنان معلم از استخدام تا بازنشستگی در عصر رضاشاه (مطالعه موردی زنان معلم کرمان) ۵ (۱)، ۴۰-۱۹.

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان. © نویسندگان.



DOI: 10.22103/JIC.2023.21056.1172

۱. مقدمه

نخستین مکان آموزش سنتی در ایران مساجد بود. اما به تدریج مکتب‌خانه‌ها و خانه‌های شخصی معلمان نیز به مکان افزوده شد. در مورد زنان، مکتب آخوند باجی‌ها توسط معلمان زن اداره می‌شد. آخوندباجی‌ها کودکان چهار تا هفت ساله را آموزش می‌دادند. مکتب‌خانه‌های عمومی یک پله بالاتر از مکتب آخوند باجی‌ها بودند که سه سطح داشتند و در سطوح بالای آن کتاب‌هایی مانند گلستان و بوستان و سعدی و... خوانده می‌شد. این مکتب‌خانه‌ها از قانون خاصی پیروی نمی‌کرد (کارگرافسندآبادی، ۱۳۹۶: ۹۷-۹۸).

لول ساتن در مورد مدارس نوین در تاریخ معاصر ایران تا پیش از حکومت پهلوی اول با عراق در مورد نقش غربی‌ها می‌نویسد " تقریباً کلیه آموزشگاه‌های جدید ایرانی به‌دست خارجی‌ان اداره می‌شد. قبل از برقراری رژیم فعلی قدم‌هایی در این راه برداشته شده بود که اثر مهم آن را می‌توان تأسیس دارالفنون در سال ۱۸۵۲ / ۱۲۶۸ ق. دانست. در سال ۱۸۷۳ / ۱۲۸۹ ق. مدرسه تعلیم زبان‌های خارجه در تهران دایر شد و در سال ۱۲۹۲ / ۱۸۷۶ ق. دومین مدرسه عالی دولتی در تبریز تأسیس شد که معلمین ایرانی و خارجی در آن مشغول به تدریس بودند این روند ادامه داشت و نهضت مشروطه در سال ۱۹۰۶ / ۱۳۲۴ ق. آن را تکمیل کرد و سازمان‌های آن را تجدید نمود (ساتن، ۱۳۴۴: ۳۴۳).

بنابراین چنانکه در این تاریخچه کوتاه ملاحظه می‌شود هیچ نظم و قاعده منظمی برای آموزش که اولاً فراگیر باشد و ثانیاً همه اقشار را در بر بگیرد وجود نداشت و از آن مهم‌تر زنان در نقش معلم بسیار کم دیده می‌شدند. در حقیقت می‌توان گفت که معلمی به عنوان یک سمت اجتماعی و شغلی با درآمد ثابت و حقوق اجتماعی برای زنان در سطوح متوسط و پایین اجتماع وجود نداشت. در دوره رضا شاه نظام آموزش سنتی که پیش از آن به تدریج شروع به تحول کرده بود جای خود را به مدارس جدید داد و مدارس دولتی تأسیس و درسراسر کشور گسترش یافت. اگر چه برخی محققان مانند ترابی‌فارسانی معتقد هستند که " هدف دولت رضا شاه در زمینه آموزش و پرورش این بود که این ارگان را کاملاً تحت نظر و کنترل خود داشته باشد لذا به متمرکز کردن آن پرداخت " (ترابی‌فارسانی، ۱۳۸۷: ۲ / ۹۶). اما نتیجه این همه‌گیری، آموزش ورود زنان معلم به سطح اجتماع بود.

نتیجه توجه به آموزش و پرورش این بود که تعداد مدارس در سال ۱۳۱۵ به ۴۹۳۹ و در سال ۱۳۱۶ با رشدی دو برابر مواجه شد، یعنی ۸۳۸۱ رسید. تعداد دانش‌آموزان هم با رشدی زیاد از سال ۱۳۰۱ تا ۱۳۰۳ از ۵۵۱۳۱ به ۹۶۳۶۷ رسید، و از ۱۳۰۳ تا ۱۳۱۵ به ۲۵۸۲۷۵ رسید و در سال ۱۳۱۷ نزدیک ۴۵۷۲۳۶ رسید. تعداد فارغ‌التحصیلان دیپلمه‌ها در سال ۱۳۰۰، ۹ نفر و در سال ۱۳۱۱، ۳۰۰ نفر که ۱۰۰ نفر آن‌ها برای تحصیلات دانشگاهی به اروپا رفتند و ۵۰ نفر آن‌ها وارد دارالمعلمین شدند. تعداد دانش‌آموزان دبیرستان‌ها در سال ۱۳۰۳، ۳۳۰۰ نفر و در سال ۱۳۱۳ به ۱۴۵۰۰ نفر و در سال ۱۳۱۹ به ۲۸۲۰۰ نفر رسید و تعداد مدارس دخترانه در کل کشور در طی سال‌های ۱۳۱۰ تا ۱۳۲۰ از ۶۴۵ به ۲۰۰۰ رسید، همچنین شروع به تحصیل دختران در مقطع متوسطه در سال تحصیلی ۱۰-۱۳۰۹، ۱۷۱۵ نفر و در سال ۱۳۲۰-۲۱ به ۵۸۱۶ نفر رسید (همان، ۲۱۰). گزارش‌ها حاکی از آن است که تأسیس مدارس دخترانه تا پایان دوره رضاشاه رشد چشمگیری داشته است. آمار نشان می‌دهد که در سال ۱۱-۱۳۱۰ مدارس ابتدایی دخترانه ۷۸ و مدارس دخترانه ملی ۸۹ باب در کل ایران بوده است (کرونین، ۱۳۸۳: ۱۰۷). این در حالی بود که در سال تحصیلی ۱۳۰۵-۱۳۰۴ در برابر ۴۷۵ دانش‌آموز پسر ۱۲۰ دختر فارغ‌التحصیل شده بودند که این رقم در سال تحصیلی ۱۳۱۱-۱۳۱۰ به ۱۳۴۶ دانش‌آموز دختر در برابر ۳۷۱۳ دانش‌آموز پسر رسید و در سال ۱۳۰۹ از ۱۵۰ هزار دانش‌آموز ابتدایی که فارغ‌التحصیل شدند ۳۵ هزار نفر آن‌ها دختر بودند (همان: ۱۹۳).

در دوره رضا شاه در ابتدا قرار شد که بین مدارس دبستان و متوسطه یکی انتخاب شود، که بر اساس نیاز کشور آموزش ابتدایی انتخاب شد. اما بین همین دبستانی‌ها که فارغ‌التحصیل می‌شدند، افراد نخبه‌ای وجود داشت که علاقه‌مند به آموزش متوسطه بودند و حتی طرفدارانی هم داشتند که به توسعه مدارس متوسطه کمک شایانی کردند. (کرونین، ۱۳۸۳: ۱۸۷). لذا این توسعه سطح کمی مدارس تغییرات جدیدی مثل تغییر در کتب درسی که به عنوان مثال زنان در کنار دروس نظری خانه داری، خیاطی و بهداشت نیز آموزش می‌دیدند، اضافه شد. همچنین زنان معلم نیز از بخش‌های مختلف جامعه به این مجموعه آموزشی وارد شدند.

از این رو بررسی فعالیت معلمان زن که با وجود این همه دانش‌آموز دختر به امری ضروری تبدیل شده بود یکی از شاخصه‌های فرهنگی و اجتماعی عصر رضاشاه است. این تحقیق با تاکید بر زنان معلم کرمان و بررسی پرونده‌های تعدادی از آنها از بدو استخدام تا پایان دوره فعالیت سعی در شناخت بهتر این دوره دارد. از این رو با سوال وضعیت فعالیت زنان معلم در عصر رضاشاه پهلوی در ایالت کرمان چگونه بوده است؟ تهیه و تنظیم گردیده است. با توجه به پرونده‌های مورد بررسی و مستندات موجود فرض بر این است که برابری زن و مرد در استخدام و انتظار از فعالیت‌های آموزشی، حقوقی و نظارتی یکسان که امری نوپا در جامعه ایران بود، نه تنها موجب حضور بیشتر زنان در جامعه گردید، بلکه جامعه سنتی ایران را نیز متحول کرد.

۱-۱ بیان مساله

یکی از مهمترین شاخصه‌های هر جامعه‌ای زنان تحصیل کرده و از آن مهمتر زنان شاغل آن هستند. معلمی در ایران معاصر یکی از اولین مشاغلی بود که زنان جامعه سنتی ایران پس از تحصیل برای خود انتخاب می‌کردند زیرا جامعه قابلیت پذیرش بیشتری برای این شغل داشت. در طول تاریخ ایران حضور زنان در مشاغل خدماتی، مانند پرستاری و کارگری یا مشاغل تولیدی مانند قالی‌بافی سابقه‌ای طولانی و پرحاشیه‌ای دارد، اما نقش‌آفرینی آن‌ها در معلمی نیازمند زمینه تحصیلی بود که در ایران اندکی پیش از مشروطیت آغاز شد و سپس گسترش یافت. در عصر رضاشاه شرایط معلمی به صورت گسترده با مدارک ششم و دیپلم برای زنان فراهم شد و آن‌ها مراحل استخدامی، ترفیع، جابه‌جایی و بازنشستگی شبیه به مردان معلم را در جامعه تجربه می‌کردند، در استان کرمان نیز مانند کل کشور این روند وجود داشت. تعداد مدارس دخترانه در این استان نشان از تغییرات مهم آموزشی و بدنبال آن تغییر شرایط معلمی در این دوره دارد. از میان مدارس استان می‌توان به مدارس دخترانه شاهدخت، مریمیه، شهناز و تعداد دیگری اشاره کرد که به تدریج به تعداد کلاس‌هایشان، از پنج کلاس به شش کلاس و همچنین تعداد دانش‌آموزان تغییر شرایط داده‌اند. باید در نظر داشت که این موضوع زمانی اهمیت بیشتری پیدا می‌کند که بافت جمعیتی و مذهبی کرمان را نیز در دوره مورد بررسی در نظر داشته باشیم که ایالتی با تنوع فرهنگی و مذهبی بود. بنابراین با توجه به این شرایط و گستردگی تعداد مدارس در ایالت کرمان و حضور زنان، شناسایی وضعیت معلمان زنان حائز اهمیت فراوانی است. لذا این بررسی با طرح این سوال وضعیت فعالیت زنان معلم در عصر رضاشاه در ایالت کرمان چگونه بوده است؟ به بررسی چند پرونده فعالیت زنان معلم در این استان پرداخته است.

۱-۲ پیشینه تحقیق

در مورد حضور زنان در جامعه ایران معاصر خاصه عصر پهلوی آثار گوناگونی نوشته شده است، به عنوان مثال در جدیدترین اثر می‌توان به کتاب وضعیت اشتغال زنان در دوره رضاشاه اثر مرضیه حسینی و یا کتاب زن در تاریخ معاصر ایران، اثر مرادعلی توانا اشاره کرد. کتاب دوم که به تفسیر موقعیت زنان در عصر قاجار و پهلوی می‌پردازد به نقش

مدارس دخترانه در سراسر ایران نیز نظر دارد. همچنین مرضیه حسینی مقاله‌ای با عنوان *مادری جدید و آموزش زنان در عصر رضاشاه* دارد که به نوعی به تاثیر نقش آموزش در وضعیت جدیدی که زنان ایران در عصر پهلوی اول پیدا کردند اشاره دارد. به طور کلی در مورد وضعیت آموزش زنان و گسترش مدارس در دوره رضاشاه اطلاعات و مقالات گوناگونی نوشته شده است، منجمله سهیلا فارسانی *روند آموزش زنان را از آغاز نوگرایی تا پایان عصر رضاشاه* بررسی کرده است. در مورد ساختار آموزش و پرورش کرمان در دوره پهلوی اول نیز جمشید روستا و دیگران، مقاله‌ای دارند با عنوان بررسی ساختار آموزش و پرورش کرمان در دوره پهلوی اول (عوامل رشد و موانع توسعه). اما تحقیقی در زمینه استخدام معلمان زن و سیر فعالیت آن‌ها در دوره پهلوی اول انجام نشده است، از این رو با توجه به اهمیت آموزش در جامعه مخصوصاً آموزش زنان برای حضور پررنگ این قشر در جامعه اهمیت و ضرورت این تحقیق نمایان شد.

۳-۱- ضرورت و اهمیت تحقیق

از آنجایی که دوره رضاشاه اولین دوره فعالیت زنان معلم از طبقات میانی جامعه، بر اساس قانون‌های عرفی، به صورت استخدامی و تعهد سازمانی است. شناخت تاریخی وضعیت استخدامی معلمان زن ضروری است. زیرا واکاوی شرایط فعالیت آنها به شناخت وضعیت جامعه ایران و بویژه زنانی که تازه در عرصه اجتماع ورود پیدا کرده بودند کمک فراوانی خواهد کرد.

۴-۱- روش تحقیق

شناخت وضعیت استخدامی زنان تنها در اسناد رسمی وجود دارد بنابراین این تحقیق با بررسی اسناد رسمی آموزش و پرورش استان کرمان در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران به صورت کتابخانه‌ای و اسنادی تهیه و تنظیم شده است.

۲. آموزش نوین در عصر رضاشاه

در انقلاب مشروطه یکی از خواسته‌هایی که مطرح شد، ایجاد زمینه‌هایی برای بالا بردن سطح سواد زنان بود. در این راستا زنانی بودند که فکر می‌کردند اگر بتوانند سطح آگاهی را بالا ببرند، گامی بزرگ برای دستیابی زنان به آزادی‌های مدنی و حقوقی برداشته‌اند. به دنبال انقلاب مشروطه و تشکیل مجلس شورای ملی، زنان متحد برای تأسیس و گشایش مدارس دخترانه همت کردند و فعالیت خود را در قالب نوشتن مقالات در روزنامه‌ها با اهدافی مانند برابر بودن آموزش برای دختران و پسران و آموزش زنان برای تربیت نسل آینده به سرانجام رساندند. (رضایی مکی و دیگران، ۱۳۹۲: ۷ / ۱۰۳)

رضاشاه که به قدرت رسید حکومت بر امور آموزش تسلط بیشتری پیدا کرد که نمونه بارز آن تصویب قانونی در سال ۱۳۰۵ بود که وزارت آموزش و پرورش را مکلف می‌کرد که شرایط آموزش را برای همه ایرانیان آماده کند. در سال ۱۳۰۷ وزارت آموزش و پرورش با نظارت بر آموزش متوسطه و تهیه یک برنامه درسی جدید اهمیت مسئله آموزش را نشان داد. در قدم بعدی در سال ۱۳۰۸ کشور به نه ناحیه آموزشی تقسیم شد که هر یک بودجه و مدیری جداگانه زیر نظر وزیر آموزش داشت. در سال‌های بعد این وزارت‌خانه گسترش یافت چنانکه در ۱۳۱۳ حدود شش هزار کارمند داشت. البته مدارس حرفه‌ای که در آن دوره ایجاد شدند هر کدام زیر نظر وزارت‌خانه دیگری مثل وزارت صنایع، وزارت بازرگانی،

^۱ برای اطلاع از نشریاتی مربوط به آموزش زنان در دوره مشروطه، نگاه کنید به روزنامه دانش که سردبیر آن خانم دکتر کحال یا روزنامه شکوفه به مدیریت مریم عمید معروف به مزین السلطنه منتشر می‌شد (وطن دوست و دیگران، ۱۳۸۵، ۲۲-۲۸)

وزارت بهداشتی، وزارت کشاورزی یا وزارت جنگ قرار داشتند. در وزارت آموزش و پرورش که از سرشناس‌ترین وزارت‌ها می‌توان به علی اصغر حکمت^۱ (۱۳۱۲ تا ۱۳۱۷)، و یحیی‌خان قراگزلو^۲ (۱۳۰۷ تا ۱۳۱۲)، و محمد تدین^۳ (۱۳۰۶ تا ۱۳۰۷)، نام برد. قابل ذکر است تا ۱۳۱۲ تیمورتاش^۴ وزیر قدرتمند و پرنفوذ دربار به طور واضح در امور آموزش دخالت می‌کرد به طوری که در قدرت وزیر آموزش سهیم بود. بعد از برکناری او رضا شاه که از ابتدای سلطنت تصمیم داشت در جریان کوچکترین تصمیم‌گیری‌ها باشد بیشتر در امور آموزشی کشور مداخله می‌کرد از جمله اهداف مهم آموزشی او از دهه ۱۳۱۰ به بعد "تبدیل پردر عشاير چادر نشين به پيشه‌وران، فناوران و کشاورزان" بود، چراکه در ۱۳۰۸ رضا شاه تصمیم گرفت به کودکان عشاير ايران آموزش دهد و آنان را با سواد کند. این طرح که بخشی از برنامه تجدد وزارت آموزش و پرورش بود بودجه اولیه‌ای برابر با ۱۰۰ هزار دلار داشت (کرونین، ۱۳۸۳: ۱۹۶).

حکومت رضا شاه همچنین در جهت مدرن سازی آموزش کشور دستور داد تا نظام آموزشی کشور بر اساس، نظام آموزشی فرانسه تهیه شود که به دو دوره شش ساله ابتدایی و متوسطه تقسیم می‌شد و مقطع متوسطه هم به دو دوره سه ساله تقسیم می‌شد و دانش‌آموزانی می‌توانستند به سه ساله بعدی راه پیدا کنند که در آزمون متوسطه اول نمره لازم را کسب کرده باشند. کم‌کم دولت تصمیم گرفت تا مدارس ابتدایی چهار کلاسه را تبدیل به شش کلاسه کند، و برای رسیدن به این هدف در مجلس ششم اعتباری هم در نظر گرفتند. در این زمان تعداد زیادی از مدارس با کمبود بودجه برای افزایش کلاس‌های مدرسه مواجه شدند و به همین دلیل این مدارس سه یا چهار کلاسه باقی ماندند. ایالت کرمان هم که موضوع مورد بررسی این پژوهش است از این قاعده مستثنی نبوده است، مثلاً دبستان دولتی سرآسیاب در سال ۱۳۱۹ در حالی که خیلی از شهرها و ایالات، مدارس شش کلاسه داشتند هم چنان ۴ کلاسه باقی مانده بود (روستا، و دیگران، ۱۴۰۰: ۱ / ۷۱-۷۲).

دوره دبیرستان به دوره اول که سه ساله بود و سیکل دوم سه ساله برای پسران و دو ساله برای دختران تقسیم می‌شد. دروس دوره اول شامل فارسی، دینی، عربی، یک زبان خارجه، جغرافیا، تاریخ، فلسفه، ریاضیات و نقاشی و کلیات علوم و دختران علاوه بر این‌ها آموزش آشپزی، خیاطی، خانه‌داری و ورزش را هم در برنامه خود داشتند. برای وارد شدن به دور دوم داشتن گواهی‌نامه دوره اول الزامی بود و به رشته‌های ادبی، علوم و بازرگانی تقسیم می‌شد و دختران از بین حرفه آموزگاری و حرفه کلی هنری، را باید یکی انتخاب می‌کردند افرادی که وارد متوسطه دوم می‌شدند برای گرفتن مدرک این دوره باید آزمونی می‌دادند که فوق‌العاده سخت بود و تعداد زیادی از دانش‌آموزان در این آزمون مردود می‌شدند. نهایتاً در سال ۱۳۱۸ برنامه درسی جدیدی برای دبیرستان‌ها آماده شد که یک دوره شش ساله را شامل می‌شد که پنج سال اول عمومی‌ها و سال آخر دروس تخصصی بود (کرونین، ۱۳۸۳: ۱۹۰).

رضاشاه تصمیم داشت در امر آموزش زنان را هم سهیم کند، او بی‌اعتنا به مقاومت جامعه و تعصب مردم عادی بهبود شایان توجهی در امکانات تحصیلی برای زنان ایجاد کرد. دولت علاوه بر مدارس خصوصی دخترانه (که دو تای اول آن‌ها در تهران "ناموس" و "تربیت" نام داشتند) تأسیس مدارس دولتی را هم در برنامه خود قرار داد. به طوری که شمار مدارس دخترانه در سال ۱۳۰۲ به ۱۴ یا ۱۵ باب رسید و سه سال بعد تعداد این مدارس به ۲۰۳ رسید. کم‌کم طرز تفکر جامعه با

برای اطلاع از علی اصغر حکمت نگاه کنید به مقاله، (مروری بر زندگی و آثار علی اصغر حکمت، دبیرسیاقی، ۱۳۹۷، ۲۳۳)

برای اطلاع از یحیی خان قراگزلو نگاه کنید به مقاله (یحیی خان اعتمادالدوله قراگزلو، ۱۳۵۲، ۹)

برای اطلاع از محمد تدین نگاه کنید به مقاله (سید محمد تدین سی‌امین وزیر معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه، ۱۳۵۲، ۱۳)

وزیر دربار و با نفوذترین شخصیت زمان رضا شاه بود که به سرنوشت وزیران دوران قبل دچار می‌شود و در ۹ مهر ۱۳۱۲ در زندان قصر

کشته می‌شود (شیرین زبان آذر، ۱۳۹۱: ۵۱ / ۲۵۹-۲۷۸)

افزایش مدارس دخترانه نسبت به آموزش زنان عوض شد و از اینجا پیداست که در سال ۱۳۰۸ دولت را مجبور کردند که پیش نویس سوادآموزی زنان را آماده کنند. حتی پیشنهاد کردند که در طرح اعزام دانشجو به خارج و اروپا زنان هم بروند و بعد از بازگشت در مدارس دخترانه خدمت کنند. در کنار زنانی که با این طرح برای تحصیل به خارج از کشور اعزام می شدند زنان دیگری با هزینه شخصی خود برای ادامه تحصیل به خارج از کشور می رفتند و این امر باعث حضور گسترده دختران به مدارس ملی شد. در حالی که در سال تحصیلی ۱۳۰۵-۱۳۰۴ در برابر ۴۷۵ پسر فقط ۱۲۰ دختر فارغ التحصیل شده بودند. این رقم در سال تحصیلی ۱۳۱۱-۱۳۱۰ به ۱۳۴۶ دختر در برابر ۳۷۱۳ پسر رسید. در سال ۱۳۰۹ از ۱۵۰ هزار دانش آموز ابتدایی و متوسطه در کل کشور ۳۵ هزار نفر آنها دختر بودند. در استان‌ها این رقم پایین تر بود (کرونین، ۱۳۸۳: ۹۳).

۳. استخدام معلمان زن

بررسی پرونده متقاضیان معلمی در آموزش و پرورش عصر پهلوی اول روند پیچیده و زمان‌بری داشت که شامل مردان و زنان به طور یکسان بود. در بخش زیر با تکیه بر پرونده چند خانم معلم در استان کرمان به بررسی این روند، شباهت‌ها و تفاوت‌های آنها با معلمین مرد پرداخته خواهد شد. اولین پرونده مربوط به خانم زهرا زند است که در سال ۱۳۰۶ ش، به سمت مدیریت مدرسه نسوان سیرجان استخدام شده بود و سپس پرونده خانم بهجت فطرسی که در سال ۱۳۱۶ ش، درخواست استخدام کرده بود و در نهایت پرونده خانم نیره محیط که قراردادهای ایشان از سال ۱۳۱۶ موجود است. در حقیقت فاصله ده ساله میان پرونده این سه خانم (۱۳۰۶ تا ۱۳۱۶) به نوعی روند تحولات استخدام معلمان زن در عصر پهلوی اول را نیز نشان می‌دهد. در ادامه معرفی مختصری از مشخصات این سه خانم آورده می‌شود و اشاره کوتاهی نیز به حقوق دریافتی آن‌ها خواهد شد.

بخش مهمی از آنچه که زنان به عنوان پرونده استخدامی خود انجام می‌دادند به پرونده مردان شباهت داشت به عنوان مثال رونویس زاپچه که معادل با استعلام از اداره ثبت و احوال کشور بود مبنی بر تاریخ تولد، محل و حوزه تولد و حتی آدرس دقیق محل سکونت هنگام تولد، شامل: شهر، محله، کوچه، شماره خانه، قریه، قصبه و... در آن ذکر شده بود را باید بدون خدشه و خط‌خوردگی ممهور به مهر ثبت احوال تحویل می‌دادند. همچنین «ورقه تقاضای شغل» یکی از دیگر مواردی بود که شخص متقاضی باید آن را تکمیل می‌کرد این ورقه دارای دو ستون بود که ستون سمت راست موارد خواسته شده توسط اداره مورد نظر و ستون سمت چپ پاسخ‌های متقاضی بود:

نام و نام خانوادگی، شماره ورقه تقاضانامه و محل صدور آن، تاریخ تولد و محل آن، ملیت و مذهب، محل تحصیل و سطح تحصیلات، ورقه معافی از نظام وظیفه یا اگر تکفل و یا معافیت دائم داشت، تاهل تعداد فرزندان، نام پدر و مشاغلی که متقاضی می‌توانست انجام دهد جزو آن به حساب می‌آمد این ورقه باید پس از امضا داوطلب به مهر و امضا رئیس اداره می‌رسید.

سویوشینه که از اداره شهربانی کسب می‌شد از دیگر گواهی‌هایی بود که داوطلب باید تکمیل و در اختیار آموزش و پرورش قرار می‌داد در گواهی شهربانی تصدیق می‌کرد که تاکنون از نام فرد مورد نظر و فامیلی او هیچ گونه سابقه‌ای در دفاتر مختلف این اداره ثبت نشده است. (ساکما، ۹۹-۲۹۷-۷۰۳-۱۴). تصویر شماره یک مربوط به این سند می‌باشد.

به عنوان مثال در پرونده خانم بهجت فطرسی که در تاریخ ۵ / ۲ / ۱۳۱۶ تقاضای کار کرده بود. او متولد ۱۲۹۲ در کرمان بود یعنی در زمان درخواست کار بیست و چهار ساله بود. خانم فطرسی ایرانی و مسلمان بود و دوران دبستان را در مدرسه عقیقه سپری کرده بود و همچنین در سال ۱۳۱۴ دوره اول متوسطه را هم قبول شده بود ایشان متاهل و دارای دو

فرزند دو ساله و نیم و پنج ماه بود در ورقه تقاضانامه طبق گواهی شهربانی ایالتی کرمان خانم فطرسی سوءپیشینه نداشته است (ساکما، ۱۵-۷۰۳-۲۹۷-۹۹). تصویر شماره دو مربوط به این سند می‌باشد.

مدرک دیگری که فرد باید به آموزش و پرورش تحویل می‌داد شهادت‌نامه (تصدیق‌نامه) یا همان مدرک امروزی بود. این شهادت‌نامه بعد از پایان امتحانات در صورت قبولی به فرد داده می‌شد یعنی اگر سه سال اول متوسطه را قبول شده بود مدرک سیکل (ششم) و اگر امتحانات دوره دوم متوسطه را قبول شده بود مدرک دیپلم دریافت می‌کرد. این مدرک با مصرع توانا بود هر که دانا بود آغاز می‌شد در ابتدای این شهادت‌نامه نوشته شده بود « نظر به ماده هجدهم قانون اساسی معارف مصوب نهم عقرب ۱۲۹۰ شمسی » که منظور از آن این بود که مطابق با این ماده قانون استخدام در خدمات دولتی موقوف به داشتن این تصدیق‌نامه‌ها خواهد بود.

در ادامه آن نیز مشخصات فرد مورد نظر و مدرک تحصیلی او ذکر می‌شد. به عنوان مثال در شهادت‌نامه خانم فطرسی علاوه بر ذکر نام و تاریخ تولد، معدل را هم آورده است که این خانم با معدل شانزده و نیم فارغ‌التحصیل شده است. طبق بررسی‌های انجام شده انتهای این تصدیق‌نامه‌ها از سال ۱۳۰۷ تا پایان دوره رضاشاه به امضای مدیر مدرسه، رئیس یا نماینده اداره معارف و رئیس دایره امتحانات می‌رسید. بعد از تأیید فرد مورد نظر قراردادی با او تنظیم می‌شد که در شش نسخه و برخی موارد نه نسخه تحریر می‌شد اصولاً این قراردادها پنج ساله و قابل تمدید بود. قراردادها اشکال مختلفی به لحاظ ظاهری دارند که بیشتر منوط به زمان و شرایط سیاسی و اقتصادی کشور بوده است. اما به طور کلی قراردادهای وزارت معارف بین نه تا یازده بند داشته است که در زیر به معرفی بندهای آن پرداخته می‌شود.

در بند اول فرد ملزم بود مطابق با دستورات و انضامات اداره معارف کار کند و در غیر این صورت وزارت‌خانه حق الغا قرارداد را به صورت یک طرفه داشت. به عنوان مثال در پرونده خانمی به نام نیره محیط که آموزگار دبستان ۱۷ دی کرمان در سال ۱۳۱۶ بود آمده است « خانم محیط موظف است مطابق قوانین وزارت معارف عمل کند و در غیر این صورت و تخلف وزارت‌خانه مذکور می‌توان قرارداد را لغو کند».

ماده دوم در مورد ساعات کاری معلم بود که اصولاً سی ساعت در هفته یا تمام وقت ذکر شده بود که قرارداد خانم محیط تمام وقت و حقوقشان هفتاد ریال در ماه بوده است.

ماده سوم در مورد استعفای معلم است قانونی در این زمینه وجود داشت که در اکثر قراردادهای این دوره باید از دوماه قبل به اداره معارف اعلام می‌کرد البته در قراردادهای سال ۱۳۲۰ این زمان به سه ماه قبل گسترش یافته است اگر این اطلاع رسانی انجام نمی‌شد اداره معارف حق داشت که حقوق دو ماه / سه ماه او را نپردازد و اگر پرداخته شد نیز عودت دهد.

ماده چهارم مربوط به حقوق ایام تابستان بود. مشروط به این که اگر تمام نه سال تحصیلی را خدمت کرده باشد حقوق کامل را دریافت می‌کرد و هر مقدار که غیبت داشته از حقوق تابستان کسر می‌شد در قراردادهای ۱۳۰۹ و ۱۳۱۰ سال تحصیلی نه ماه و نیم در نظر گرفته شده بود.

ماده پنجم مربوط به استعفای معلمان بود که مطالبه تابستان را ملغی می‌کرد.

ماده ششم تأکید داشت که معلم حق ندارد از ساعات خدمت خود کسر کند و در اداره‌های دیگری مشغول شود مگر با رضایت اداره معارف. در غیر این صورت باید تمام حقوق گرفته شده را پس می‌داد.

ماده هفتم در مورد صلاحیت اخلاقی معلم بود که اگر در طول خدمت اخطار کتبی در این خصوص دریافت می‌کرد وزارت فرهنگ حق داشت که قرارداد او را لغو کند.

هفت ماده‌ای که آورده شد در تمام قراردادهای استخدامی دوره رضا شاه وجود داشت و آنچه که اضافه می‌شد تقریباً از سال ۱۳۱۷ و ۱۳۱۸ بود که در قالب ماده هشتم به مساله اضافه حقوق می‌پرداخت (ساکما، ۱۶-۷۰۳-۲۹۷-۹۹). تصویر شماره سه مربوط به این موضوع است.

۴. حقوق و مزایای معلمان زن پس از استخدام

همانطوری که در بخش نخست استخدام گفته شد، حقوق معلمان زن در طول دوره‌های مختلف تغییراتی داشته است، چنانکه در پرونده خانم فطرسی گفته شد حقوق او در سال‌های ۱۳۰۹، ۱۳۱۳ و ۱۳۲۰ تغییرات متعددی کرده بود و یا خانم نیره محیط از همان ابتدا با حقوق ماهی هفتاد ریال استخدام شده بود. بنابراین یکی از نکاتی که در سیر کاری و فعالیت معلمان زن در دوره رضاشاه می‌توان به آن اشاره کرد مسئله حقوق و مزایای آن‌ها بوده است.

به عنوان مثال پرونده خانم محیط در ابلاغ حکم موقت ایشان که یکم مهرماه هزار سیصد شانزده است مبلغ حکم هفتاد ریال ذکر شده است در همین پرونده استخدامی نامه دیگری وجود دارد که پس از استخدام قطعی ایشان، سی ریال افزایش حقوق داشته است. یک سال پس از شروع به کار خانم محیط در تاریخ دهم شهریور ۱۳۱۶ نامه‌ای را به اداره معارف و اوقاف کرمان می‌نویسد و از مشکلات زندگی و کم بودن حقوق خود شکایت و در خواست افزایش حقوق می‌کند. در این نامه او نوشته بود «با این مقدار حقوق، گذران زندگی مشکل است» و ...

طبقه گفته خانم محیط ایشان بیش از پنجاه نامه برای وزارت معارف کرمان نوشته اما افاقه‌ای نکرده است و انقدر مشکلات زندگی او را در تنگنا قرار داده که ناچار می‌شود شخصا به شاه نامه بنویسد:

"با نهایت عجز و احترام به عرض می‌رساند کمینه نیره محیط کارمند دبستان دولتی پهلوی زرنده استان هشتم کرمان مستدعی است که عطف عدالت الطاف تغییر ناپذیر ملوکانه مانند آفتاب جهان تاب بر سرتاسر مرز و بوم ایران را به نور خود مزین و منور ساخته و کمینه بلکه این خانواده بواسطه تعدی آقایان روسای وقت مخصوصا کارگزینی از این نعمت بزرگ و توجهات شاهنشاه محبوب در مقابل سایر کارمندان فوق‌العاده عقب مانده‌ایم. پس از چند سال که به خدمت دولت مفتخر بودم حقوقم با نهایت کمبود به قرار ماهی ۱۰۰/۰۰۰ ریال ناچار از کرمان تقاضای انتقال نمودم که به حقوق قابلی به واسطه تغییر پست نائل گردم و حال مدت سه سال است که در زرنده کرمان مشغول انجام وظیفه می‌باشم. بدبختانه بر خلاف قانون، حقوق بیشتری به کمینه مرحمت نفرمودند و قریب پنجاه عریضه راجع باضافه حقوق عرض کردم هیچ اقدامی نشد، شرحی در این خصوص به مقام وزارت عرض کردم آن هم بی‌جواب ماند تا امروز که حقوق تمام کارمندان زیاد شده است به واسطه بدبختی پیشین باز هم حقوق این خانواده نسبتا به حال اولیه باقی مانده یعنی در مقابل آنهایی که بکلی سواد ندارند و آنهایی که تصدیق ندارند و کارمندانی که با تصدیق ابتدایی یک سال است داخل خدمت شده‌اند کمینه با تصدیق سیکل اول متوسطه و چند سال پیشینه خدمت تازه ۳۰۰ ریال حقوق می‌گیرم در صورتی که اعم از فراش و غیره هیچکدام از ۴۰۰ ریال کمتر ندارند و آن‌ها که مدرک تحصیلی‌شان بقدر کمینه است در همین محل ۵۰۰ ریال و آن‌ها که تصدیق ندارند ۴۰۰ ریال می‌گیرند در صورتی که قبلا هم حقوق مکفی داشته‌اند و هیچ‌کدام غیر از کمینه نه مقروض می‌باشد و نه در قسمت زندگانی‌شان قصوری دیده می‌شود. شوهرم کارمند اداره دارایی اقتصادی زرنده و مدت ۱۴ سال است مشغول خدمات است و اقلا حال دیگر می‌بایست ریاست اقتصاد زرنده را عهده‌دار باشد و با حقوق ۴۰۰ ریال چطور می‌توان زندگانی کرد اگر اداره متبوعه در جواب کوتاهی نمی‌کردند و رسیدگی می‌شد قادر بر این حرکت نبودیم"

ادبیات و شیوه نگارش این تظلم نامه از چند جهت قابل بررسی است. نخست آن که این معلم هنوز از صفاتی مانند "کمینه" برای خود استفاده می‌کند و به نوعی زن بودن خودش که در فرهنگ سنتی با ضعف و ظلم به جنس زن همراه است را نشان می‌دهد. بخش دیگری از نامه نحوه دفاع او از خودش را که بر مبنای تحصیلات است، بروز می‌دهد. نویسنده شاید از اولین زنانی است که طلب جایگاه بهتر و حقوق بیشتری را بر مبنای داشتن سواد و دانش دارد. اما شاید بهترین بخش این نامه حراستی است که او می‌خواهد از خانواده و همسرش داشته باشد. وقتی از شغل و جایگاه شوهرش می‌نویسد و تقاضا می‌کند که با بیشتر شدن حقوق او به خانواده‌اش کمک شود. در نهایت نیز این که خانم معلمی از یک

شهرستان در میانه کشور خطاب به شاه نامه بنویسد در حقیقت نشان می‌دهد که در آن برهه زمانی همچنان التجا مستقیم به شاه (نماد سنتی قدرت) پابرجا بوده و گذر از نهادهای قضایی و فرهنگی که تازه تأسیس شده بود پذیرفته نشده است. دو ماده دیگر نیز در همین سالها اضافه شده بود مبنی بر این که اگر معلمی وقت اضافه داشت یعنی روزی یا ساعاتی از روز بیکار بود و در عین حال هم یکی از همکارانش به هر دلیلی نمی‌توانست سر کار برود باید به جای معلمین غایب تدریس می‌کرد و همچنین ماده دهم که اگر اداره فرهنگ از معلمی درخواست می‌کرد که در امتحانات یا کمیسیون‌ها شرکت کند، آن معلم بدون این که طلب حقی کند باید انجام وظیفه می‌کرد. نکته مهم این است که در این قراردادها قسمتی که نام معلم باید نوشته می‌شد فقط کلمه آقا را در فرم نوشته بودند و کلمه خانم به فرمها اضافه نشده بود. در پرونده خانم محیط آمده است هر گاه اداره یا مدرسه به کمک ایشان در هر جا احتیاج داشته باشد بدون مطالبه حق باید حاضر باشد و همچنین تا پایان انقضا قرارداد با مراکز دولتی دیگر نمی‌تواند قراردادی ببندد و حتی اداره معارف می‌تواند محل خدمت او را تغییر دهد (ساکما، ۰-۱۱۷۳-۲۹۷-۹۹). تصویر شماره چهار بیانگر این مطلب است.

در سال‌های آخر حکومت رضا شاه برای مردان گواهی خدمت سربازی یا معافیت از خدمت نظام وظیفه اضافه شده است. بعد از تکمیل پرونده و استخدام، فرد مورد نظر با نامه‌ای که از طرف رئیس اداره حسابداری وزارت معارف تنظیم می‌شد و در بالای صفحه ذکر شده بود که از طرف بخش « اداره حسابداری، دایره بودجه و حوالجات» تضمین داده می‌شد که فرد مورد نظر به شرط اشتغال در مدرسه مورد نظر مطابق با بودجه ابلاغی به او حقوق پرداخت خواهد شد. طبق پرونده خانم فطرسی ابتدای این نامه نوع استخدام مشخص شده بود که "ورقه معرفی‌نامه مستخدمین غیر رسمی - کنتراستی" بود. این نامه دارای شماره، تاریخ و تاریخ قرارداد، مدت زمانی که در این‌جا ذکر شده پنج ساله و با حقوق ماهی ۱۹۰/۰۰۰ ریال و نوع سمت که برای ایشان آموزگار کلاس سوم دبستان شادخند نوشته شده بود. حقوق معلمین در ابتدای استخدام به مدرک تحصیلی که با آن استخدام شده بودند، ربط داشت. برای زنان با مدارکی مانند تصدیق نامه پایه ششم ابتدایی، سیکل دوره اول متوسطه، گواهی‌نامه‌های فنی و حرفه‌ای مثل خیاطی، مدرک دیپلم پایه یک آموزگاری، مدرک دیپلم با پست اعتباری، مدرک دیپلم دانشسرا بود و بعدها بر اساس سابقه کار و مدرک تحصیلی که ارجاع می‌دادند افزایش حقوق صورت می‌گرفت.

جدای از حقوق، برای معلمینی که از طرف مدیر مدرسه تلاش آنها برای پیشرفت دانش‌آموزان تایید می‌شد از طرف اداره فرهنگ و اوقاف ایالتی درخواست تشویق می‌شد. تشویقی‌ها شامل اضافه حقوق، ارتقای شغلی، مثلا از معلمی به مدیری بود. گاهی نیز دریافت مدال و در نهایت تقدیرنامه بود. برای معلمین زن تشویقی نقدی هم بود که در صورت تعیین بودجه آن از طرف وزرات فرهنگ انجام می‌شد. به عنوان مثال خانم فطرسی از طرف مدیر مدرسه برای تشویق، معرفی و درخواست اضافه حقوق شده است (ساکما، ۱۱-۷۰۳-۲۹۷-۹۹). تصویر شماره پنج گویای این مطلب است. در سال ۱۳۲۰ مطابق طرحی که در مجلس به تصویب رسید و به استناد قانون ششم آبان ۱۳۲۰ افزایش ناگهانی در حقوق معلمین دیده می‌شود. این ماده قانون برافزایش حقوق دوبرابری تاکید داشت که البته ماهانه از هفتاد و پنج ریال تجاوز نمی‌کرد که بر اساس این قانون حقوق خانم فطرسی ماهیانه با افزایش حقوق سیصد و هشتاد ریال می‌شود.

۵. مشکلات و مسائل معلمین زن در کرمان عصر رضاشاه

پس از استخدام و مسائل حقوقی یکی از موضوعاتی که درباره زنان معلم بسیار حائز اهمیت است، نحوه کار کردن آن‌ها در آموزش و پرورش است. زنان به دلیل کارهای شخصی (خانه‌داری، مادری، بارداری و زایمان) فعالیت‌هایشان با مشکلات متعددی روبه‌رو می‌شد. بنابراین در پرونده‌های معلمین زن مواردی از اینگونه مشکلات دیده می‌شود. همچنین

قابل ذکر است که زنان معلم چون برای نخستین بار بود که از کانون خانواده بیرون می‌آمدند مشکلات متعددی در جامعه داشتند، منجمله مکان زندگی، رفت و آمدها و هزینه‌هایی که درباره این نوع موضوعات برای آن‌ها وجود داشت. اگر معلمی در دوره مورد بررسی دچار بیماری یا مسئله بارداری و زایمان می‌شد که قادر به ادامه خدمت نبود، این اختیار را داشت که معلمی را به عنوان جانشین خودش که دارای شرایط لازم برای آموزگاری بود، معرفی کند تا در مدت غیبتش کلاس بدون معلم نماند. نامه متقاضی مرخصی با درخواست مدیر مدرسه به اداره فرهنگ برای تصمیم‌گیری ارسال می‌شد در پرونده‌های این تحقیق خانم فطرسی به دلیل بیماری در بیمارستان بستری می‌شود و فردی به جای ایشان مشغول به کار می‌شود، این درخواست را مدیر مدرسه شاهدخت برای اداره فرهنگ کرمان می‌نویسد. " محترما به عرض می‌رساند، عین تقاضانامه بانو بهجت فطرسی را تقدیم می‌داریم، ضمنا چون جانشینی که مشارالیه معرفی نموده‌اند واجد شرایط است، در صورتی که اداره فرهنگ تقاضای ایشان را قبول نمایند این دبستان موافقت می‌نماید" (ساکما، ۶-۷۰۳-۲۹۷-۹۹). تصویر شماره شش مربوط به این موضوع است.

یکی از مشکلات و مسائلی که معلمین با آن روبرو بودند به ویژه برای زنان معلم، مشکل بیشتری هم بود مساله رفت و آمد با وسایل نقلیه بود به طور کلی در این دوره وسیله نقلیه کم بود و هرچه در دل شهرها و روستاها و قریه‌ها بیشتر پیش می‌رفتند این کمبود بیشتر بود. در یک مورد در پرونده خانم زند که معلم مدرسه نسوان سیرجان بود، برای انجام ماموریت باید به کرمان می‌رفت که فقط یک وسیله نقلیه شخصی آن هم متعلق به فردی به نام حاجی علی‌اصغر سیرجانی وجود داشت که قبل از حرکت هزینه را دریافت می‌کرد و خانم زند هم با کمبود مالی مواجه بوده است، لذا نامه‌ای برای ریاست معارف کرمان می‌نویسد که هزینه رفت و آمد یا سوخت برای وسیله نقلیه فرستاده شود تا بتواند به ماموریت برود. " مقام محترم ریاست جلیله معارف ایالت کرمان و بلوچستان دامت شوکه، حسب الحکم جنابعالی بنده دیروز صبح چهارشنبه حاضر برای حرکت بوم و به واسطه متر، که منحصر به مساعدت جناب مستطاب حاجی علی اصغر سیرجانی است و الان متر مشارالیه در شهر حاضر می‌باشد، بر خلاف انتظار بنده مساعدتی ندارند، مستدعیم مشارالیه را ملاقات نموده آنچه را که تصویب فرمودید به متر ایشان بدهم، بپردازم و انشالله عایدی که به مدرسه نسوان سیرجان رسید برداشت خواهم نمود. مستدعیم مستحضر باشید که ایرادی نفرمایند و هر گاه سایر مخارجات سفرم را دولت علیه و ملت سیرجان مساعدت نمایند این یک وجه را برای متر خدمت جناب حاجی علی‌اصغر یا متری دیگر حکم فرمایید بدهم و موقع عایدی بردارم و اگر جناب حاجی متعمد زند خودشان با مامورین مالیه عازم حرکت هستند سزاوار است مساعدت نموده قیمت روغنی تصویب می‌فرمایید دریافت دارند یا قبل از مامورین مالیه و یا بعد از مامورین من و سه نفر از همراهم را از شهر سیرجان نقل نمایند" (ساکما، ۳-۷۹۱-۲۹۷-۹۹). تصویر شماره هفت مربوط به این نامه می‌باشد.

۶. نظارت بر کار معلمان زن و بازنشستگی

بازدید و دقت در کار معلمین و مدیران از جمله وظایف اداره معارف بود. این اداره در تمام مراکز و شهرستان‌ها، و حتی روستاهایی که دارای مدرسه بودند، افرادی را به عنوان گوش و چشم اداره قرار می‌داد که وظیفه آن‌ها راپورت دادن بود. در یکی از موارد نماینده معارف سیرجان راپورت خانم زند را برای اداره اوقاف کرمان فرستاده و گزارش کرده است که خانم زند مدیر مدرسه سیرجان به صورت تفنی به سرکار می‌آید و علاقه‌ای به انجام خدمت خود ندارد و اوضاع مدرسه را بد گزارش کرده است. " مقام محترم ریاست اداره معارف و اوقاف ایالتی کرمان، مدیره مدرسه نسوان تفننا به مدرسه می‌رود و علاقه به انجام خدمت خود ندارد، اوضاع مدرسه نسوان رضایت بخش نیست، فدوی وظیفه‌ام راپرت دادن است" (ساکما، ۵-۷۹۱-۲۹۷-۹۹). تصویر شماره هشت مربوط به این سند است. اما این خانم به دلیل مشکلات زیادی که مدرسه سیرجان داشته است، از جمله: انتخاب محل مناسب برای تأسیس مدرسه، پرداخت اجاره مدرسه، مشکلات رفت و آمد...از ادامه خدمت دلسرد شده و چند روز بیشتر به مدرسه نمی‌رفته است. " مقام محترم ریاست جلیله معارف

کرمان و بلوچستان دامت شوکه، چند روز است حسب‌الفرموده، نماینده معارف مدرسه را خالی کردم و مشارالیه به صاحبش رد نموده و چون باید قریباً مدرسه مفتوح شود لذا خاطر نشان کردم که محل برای مدرسه معین کرده و نیز به فکر معلمه هم باشید" (ساکما، ۰۴-۷۹۱-۲۹۷-۹۹). تصویر شماره نه توضیح این سند است.

تمامی کارمندان دولت علی‌الخصوص معلمان که موضوع مورد بررسی این مقاله می‌باشند بعد از مدتی خدمت کردن به سن بازنشستگی می‌رسیدند، که در سال ۱۳۰۴ به موجب تبصره ۲۰ ماده واحده قانون کل بودجه مصوب ۳۴/۱/۲۷ افراد با سی سال خدمت بازنشسته وزارت فرهنگ محسوب می‌شدند و حقوق بازنشستگی آن‌ها پس از تصویب وزارت دارایی و گواهی اداره کل بازنشستگی کشوری تعیین و پرداخت می‌شده است (ساکما، ۰۱-۱۶-۲۹۷-۹۹). از لحاظ سنی، سن افراد باید به ۶۵ سال می‌رسید با سی سال سابقه خدمت بازنشست می‌شدند (ساکما، ۰۲-۱۶-۲۹۷-۹۹).

البته اگر افرادی که با این سازمان همکاری داشتند، اگر سمت آن‌ها آموزشی بود در صورت تمایل و قدرت کار کردن می‌توانستند تا ۷۰ سالگی خدمت کنند (ساکما، ۰۵-۱۶-۲۹۷-۹۹).

که در سال ۱۳۳۶ مبلغ بازنشستگی ماهیانه ۵۳۶۰ ریال در نظر گرفته شده بود (ساکما، ۰۸-۱۶-۹۹-۲۹۷).

نتیجه گیری :

اصلاحات اجتماعی در ساختار حکومت‌های مدرن همواره با قانون‌گرایی شدیدی همراه است. وارد کردن مردم در ساختارهای نوین اجتماعی و نهاد سازی از خصوصیت‌های بارز این نوع حکومت‌ها است. دوره رضا شاه یکی از مهم‌ترین دوره‌های تاریخ معاصر ایران در نهاد سازی و بویژه در ایجاد نهادهای اجتماعی و آموزشی است. این نوع سازمان‌گرایی و قانون‌سازی روندی است که تقریباً همه اقشار جامعه مشارکتی بر مبنای خواست حکومت مرکزی خواهند داشت. آموزش نوین در این دوره پیش از هر چیز به معلم نیاز داشت. این مساله در مورد دختران دوچندان بود. معلم زن از آن رو اهمیت داشت که خانواده‌ها اجازه می‌دادند که دخترانشان به مدرسه بروند. اما برای داشتن معلم زن نیاز به زنانی بود که تحصیل کرده باشند بنابراین با توجه به کمبودی که در این زمینه وجود داشت از زنان با تحصیلات کمتر نیز استفاده می‌شد که بعدها به تدریج تحصیلات خود را تکمیل کنند و رتبه‌های بالاتری را دریافت کنند. اما در این مساله چند موضوع مهم نیز وجود داشت، قرار بود که زنان در ورود به جامعه‌ی معلمان با مردان برابر باشند. بنابراین در فرم‌هایی که پر می‌شد، ساعات کار، محل کار، فعالیت‌های خواسته شده از معلمان، جابه جایی و نوع قراردادهای (کنتراتی، دائمی) و خیلی از مسائل دیگر درخواست‌ها یکی بود. این در حالی بود که زن همچنان نقش سنتی خود را نیز داشت. معمولاً معلم زن کودکان کوچکی داشت، مسائلی مانند زایمان داشت، رفت و آمدش دشوار بود و گاهی دور از خانواده نمی‌توانست باشد. بنابراین دچار دوگانگی میان ورود به جامعه و نهاد آموزش از یک سو و حفظ حریم معلمی و مادرانگی از سوی دیگر می‌شد. از همین رو هست که در پرونده‌هایی که بررسی شد میزان شکایت از معلم زن ارگان آموزشی و همچنین دلزدگی و شکایت معلمان زن به خوبی مشاهده می‌شود.

با این وجود ایجاد گروه جدیدی از زنان طبقات متوسط به عنوان معلم زن در ساختار فرهنگی ایران که نقش مهمی در بالندگی دختران ایران داشته غیر قابل انکار است و جسارت حضور زنان معلم در آموزش را در نامه‌ای که از یک معلم زن به رضا شاه وجود دارد را می‌توان دریافت. اگر ایران را یک کل در نظر بگیریم، کرمان به عنوان بخشی از مرکز کشور منطقه‌ای تو در تو به حساب می‌آمد که حضور زنان معلم اگر چه با مشکلات فراوان، در آن منطقه شاهکاری بی‌نظیر بود.

منابع

اسناد:

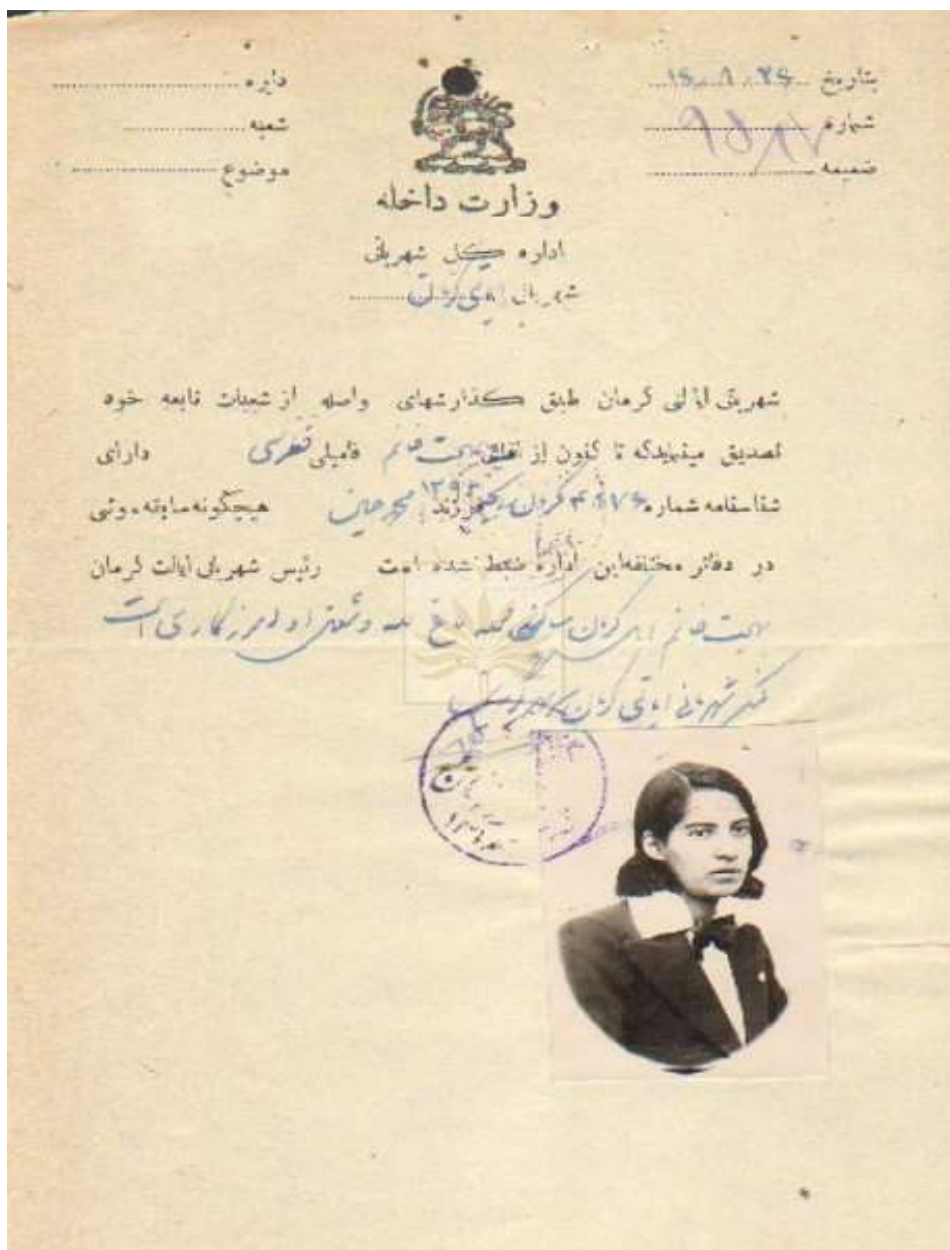
ساکما:

۹۹/۲۹۷/۷۰۳/۱۵ - ۹۹/۲۹۷/۷۰۳/۱۶ - ۹۹/۲۹۷/۱۱۷۲/۰ - ۹۹/۲۹۷/۷۰۳/۱۱
 ۹۹/۲۹۷/۷۰۳/۶ - ۹۹/۲۹۷/۷۹۱/۳ - ۹۹/۲۹۷/۷۹۱/۵ - ۹۹/۲۹۷/۷۹۱/۴ - ۹۹/۲۹۷/۱۶/۱ - ۹۹/۲۹۷/۱۶/۲
 ۹۹/۲۹۷/۱۶/۸ - ۹۹/۲۹۷/۱۶/۵


کتاب ها و مقالات :

۱. حسینی بجدنی، فرشته السادات، و دیگران (۱۴۰۰). "جامعه شناختی پیامدهای کشف حجاب با توجه به سیاست نو سازی عصر رضا شاه پهلوی (۱۳۰۰-۱۳۲۰ ه.ش)" تاریخ، شماره ۶۲، صص ۲۸۰-۲۰۴
۲. دبیرسیاقی، سیدمحمد، (۱۳۹۷). "مروری بر زندگی و آثار علی اصغر حکمت" بخارا، شماره ۱۲۸، صص ۲۴۴-۲۳۲
۳. ذرنوخی، مریم، (۱۳۸۱). "بررسی دانشگاه و آموزش عالی در ایران (با تکیه بر دوران حکومت رضا شاه پهلوی)" نشریه تاریخ پژوهی، شماره ۱۲ و ۱۳، صص ۱۲۴-۱۵۹.
۴. رضایی مکی، فاطمه، و کیلی، هادی (۱۳۹۲). "گونه شناسی و کارکرد شناسی موسسات آموزشی دختران مشهد در عصر رضا شاه" تاریخ نامه ایران بعد از اسلام، شماره ۷، صص ۱۲۴-۱۰۱.
۵. روح الامینی، فاطمه بیگم و دیگران، (۱۳۸۴). گنجینه آموزش و پرورش شهر کرمان در آیین تاریخ، کرمان، موسسه آفتاب کرمان.
۶. روستا، جمشید، و دیگران (۱۴۰۰)، "بررسی ساختار آموزش و پرورش کرمان در دوره پهلوی اول (عوامل رشد و موانع توسعه)" تاریخ علم، شماره ۱، صص ۹۸-۶۹
۷. ساتن، ال.پی. ال. ال. ال. (۱۳۴۴). رضا شاه کبیر یا ایران نو، عبدالعظیم صبوری، تهران، تابش
۸. شیرین زبان آذر، الهام و دیگران، (۱۳۹۱) "نقد و بررسی ماجرای قتل تیمور تاش" نشریه تاریخ پژوهی، شماره ۵۱، صص ۲۷۸-۲۵۹.
۹. فارسانی، سهیلا، (۱۳۸۷) "روند آموزش زنان از آغاز نوگرایی تا پایان عصر رضا شاه" دانشنامه واحد علوم و تحقیقات، شماره ۳، صص ۱۰۶-۸۹.
۱۰. کارگراسفندآبادی، خدیجه، (۱۳۹۶). "زنان و توسعه مدارس (عصر مشروطه تا سقوط پهلوی دوم)" نشریه علوم سیاسی، شماره ۳۹، صص ۱۱۴-۹۵.
۱۱. کرونین، استفانین، (۱۳۸۴). رضا شاه و شکل گیری ایران نوین، مرتضی ثاقب فر، تهران، جامی.
۱۲. وطن دوست، غلامرضا و دیگران (۱۳۸۵). بررسی موقعیت زن ایرانی در نشریات مشروطه (۱۳۳۰-۱۳۳۴ ق/ ۱۹۱۲ - ۱۹۲۰ م)، موسسه تحقیقات و توسعه انسانی، شماره ۲، ص ۱۱۲.
۱۳. یغمایی، اقبال، (۱۳۵۲). "یحیی خان اعتمادالدوله قراقرلو، (سی و یکمین وزیر معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه)، آموزش و پرورش (تعلیم و تربیت)، شماره ۶، ص ۹.

1. Hosseini-Bajdani, Fershte-Al-Sadat, and others (2021). "Sociological knowledge of the messages of the discovery of the hijab according to the modernization policy of Reza Shah Pahlavi's era (1320-1300 AH)" History, pp. 204-280
2. Seyyed Mohammad, dabirsiaghi Secretary of Information, (2017). "A review of the life and works of Ali Asghar Hekmat", Bukhara, No. 128, pp. 244-232
3. Zarnoukhi, Maryam, (2001). "Survey of university and higher education in Iran (based on the reign of Reza Shah Pahlavi)" Tarikh Pazhuhi Journal, No. 12 and 13, pp. 124-159.
4. Rezaimekki, Fatemeh, Vakili, Hadi (2012). "Typology and Functionality of Educational Institutions for Girls of Mashhad in Reza Shah's Era" History of Iran after Islam, No. 7, pp. 101-124
5. Ruhol Amini, Fatemeh Begum and others, (2004). Treasure: education and upbringing of Kerman city in the mirror of history, Kerman, Aftab Kerman Institute
6. Roosta, Jamshid, and others (2021), "Investigating the education structure of Kerman in the first Pahlavi period (factors of growth and obstacles to development)" History of Science, No. 1, pp. 69-98
7. Sutton, L. P. Elol, (1965). Reza Shah Kabir or New Iran, Abdul Azim Sabouri, Tehran, Tabash
8. Shirin-Zaban-Azer, Elham and others, (2012) "Criticism of the murder of Timur Tash", Tarikh Pazhuhi magazine, No. 51, pp. 259-278
9. Farsani, Sahila, (2007) "The process of women's education from the beginning of modernism to the end of Reza Shah's era", Encyclopedia of Sciences and Research Unit, No. 3, pp. 89-106
10. Kargar Esfandabadi, Khadijah, (2016). "Women and the development of schools (constitutional era until the fall of Pahlavi II)" Journal of Political Science, No. 39, pp. 114-95
11. Cronin, Stefanin, (2005). Reza Shah and the Formation of Modern Iran, Morteza Saqibfar, Tehran, Jami
12. Vatandoost, Gholamreza and others (2005). Investigating the position of Iranian women in constitutional publications (1324-1330 AH/1912-1920 AD), Research and Human Development Institute, No. 2, p. 112
13. Yaghmai, Iqbal, (1973). Yahya Khan Etemadul Doula Karagzlu, (the 31st Minister of Education and Endowments and Mustarfa Industries), Education and Training (Education and Training), No. 6, p. 9.
14. Sakma:
 99/297/703/14- 99/297/703/15- 99/297/703/16- 99/297/1172/0- 99/297/703/11-
 99/297/703/6- 99/297/791/3- 99/297/791/5- 99/297/791/4- 99/297/16/1- 99/297/16/2-
 99/297/16/5- 99/297/16/8






تصویر شماره یک (ساکما، ۱۴-۷۰۳-۲۹۷-۹۹)



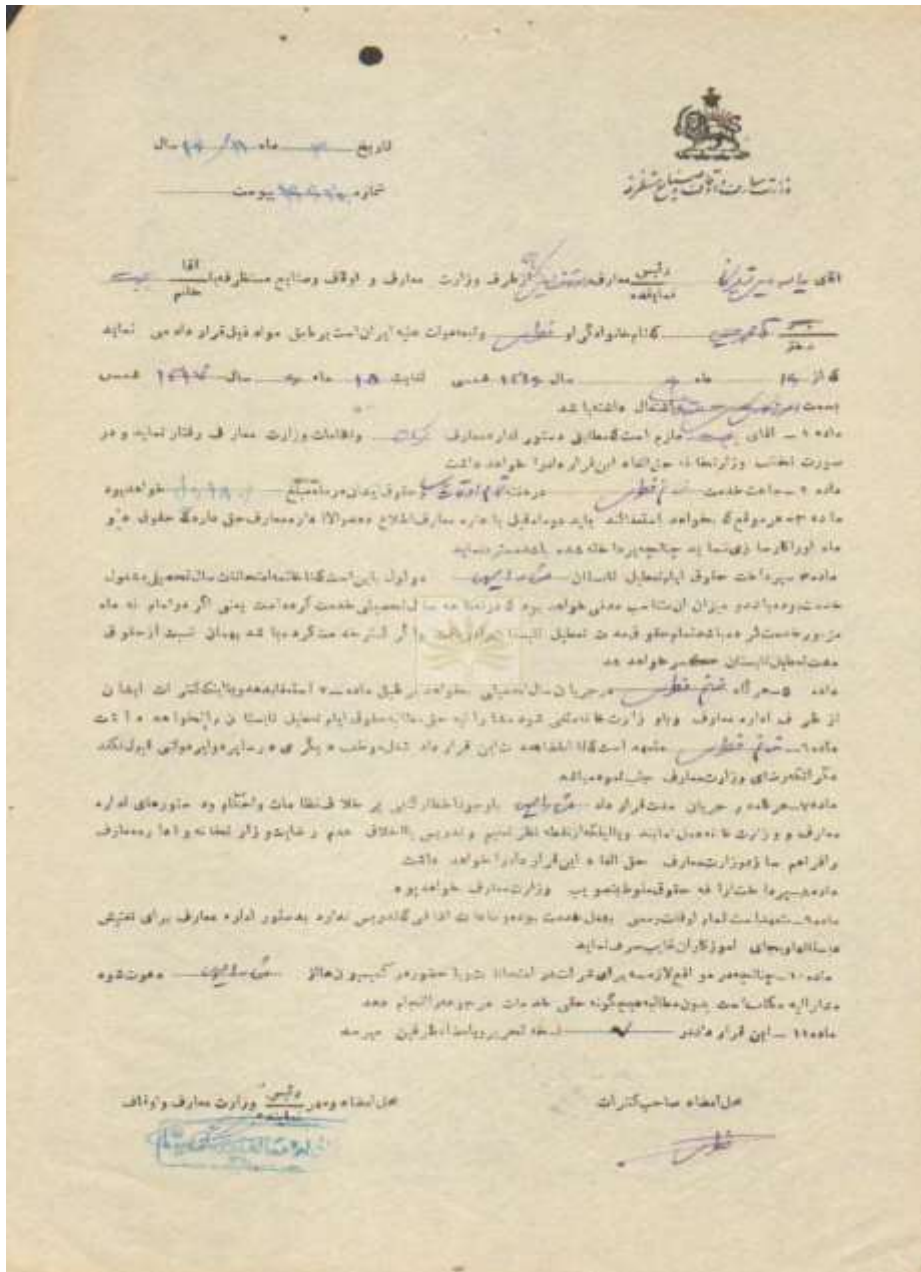
ورقه تقاضای شغل

محل الصاق عکس

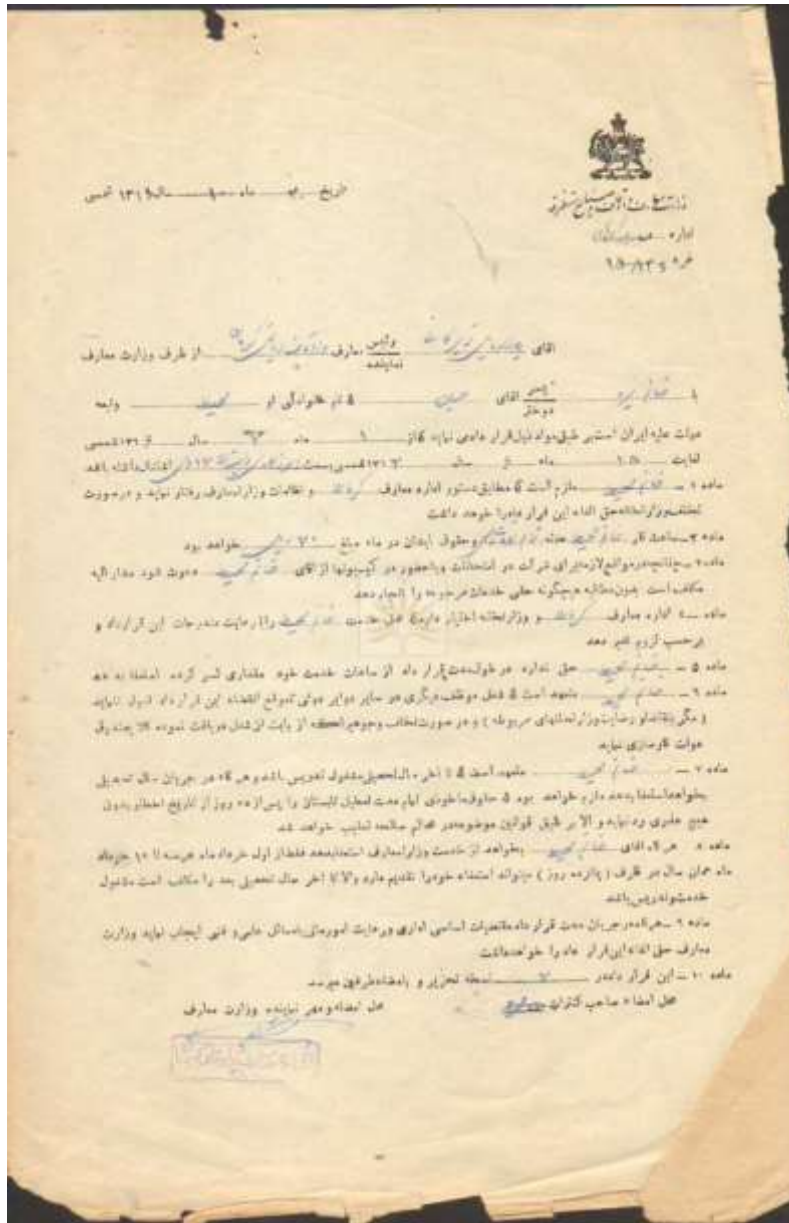
شعبه پیشنهاد شماره ۹۹-۶۴۴ تاریخ ۱۳۱۴/۱۰/۱۰ اداره

<p>نام و نام خانوادگی خانم بهت نظری</p> <p>شماره رورقه ثبتنامه و محل صدور آن (در رورقه رونوشت ثبت شده آن نیز ضمیمه شود) ۱۷۹۲ کرنت</p> <p>تاریخ تولد و محل آن کرنت</p> <p>ملیت و مذهب عقیده ابراهیم مذهب اسلام</p> <p>در کدام مدرسه تحصیل کرده و دارای چه گواهی نامه است (در صورت فارا بودن آن رونوشت مصدق ضمیمه شود و الا اشاره مربوطه باید صورت امتحان معلومات او را ضمیمه نماید و یا صلاحیت او مطابق را تصدیق کند)</p> <p>ورقه معافی از نظام وظیفه (ورقه تکمیل - مرخصی خانه معافیت دائم) یا دفتر خانه خدمت تحت السلاح دارد یا خیر و هر صورت اول دو ورقه رونوشت مصدق آن ضمیمه شود</p> <p>تاهل محل</p> <p>اولاد و سن آنها ۴ عدد یک ۲/۵ سال یک ۱۰ سال</p> <p>نام پدر آزنگار</p> <p>مهاجر را که قبلاً میتواند انجام دهد در راه جواز سفر سفیر کمیتتین منجی سعادت باج و کاروان در سفر سفیر کمیتتین</p> <p>آدرس فعلی کویت طین گورمه منجی سعادت و بهدارش ایمنه برکت محل پروردگار میرزا سعادت ۱۵ جمن سعادت برکت خردی در خندق در دفترش ایمنه را شمع و تصدیق نماید</p> <p>معرف مورد اشتغال اینجاب است امضاء رئیس اداره </p>	<p>۱- نام و نام خانوادگی</p> <p>۲- شماره رورقه ثبتنامه و محل صدور آن (در رورقه رونوشت ثبت شده آن نیز ضمیمه شود)</p> <p>۳- تاریخ تولد و محل آن</p> <p>۴- ملیت و مذهب</p> <p>۵- در کدام مدرسه تحصیل کرده و دارای چه گواهی نامه است (در صورت فارا بودن آن رونوشت مصدق ضمیمه شود و الا اشاره مربوطه باید صورت امتحان معلومات او را ضمیمه نماید و یا صلاحیت او مطابق را تصدیق کند)</p> <p>۶- ورقه معافی از نظام وظیفه (ورقه تکمیل - مرخصی خانه معافیت دائم) یا دفتر خانه خدمت تحت السلاح دارد یا خیر و هر صورت اول دو ورقه رونوشت مصدق آن ضمیمه شود</p> <p>۷- تاهل</p> <p>۸- اولاد و سن آنها</p> <p>۹- نام پدر</p> <p>۱۰- مهاجر را که قبلاً میتواند انجام دهد</p> <p>۱۱- اگر در حوالت دولتی یا مؤسسات دیگر سابقه خدمت داشته است باید رزنامته دوائر و مؤسسات مزبوره ضمیمه شود و الا باید سرسبب عدم سابقه خدمت خود را در حوالت دولتی بنویسد تا چنانچه خلاف او مشاهده شود طبق مقررات مربوطه تنقیب شود</p> <p>۱۲- آدرس فعلی</p> <p>۱۳- اعتیادات مخمور و عدم سوجه سابقه</p> <p>۱۴- اسم و شهرت و آدرس معرف (معرف باید مورد اعتناء رئیس اداره مربوطه باشد و کذباً صحت اخلاق و رفتار او مطابق و همچنین مراتب فوق را نموده نماید)</p> <p>امضاء دارمطلب نظری </p> <p>امضاء معرف </p>
---	---

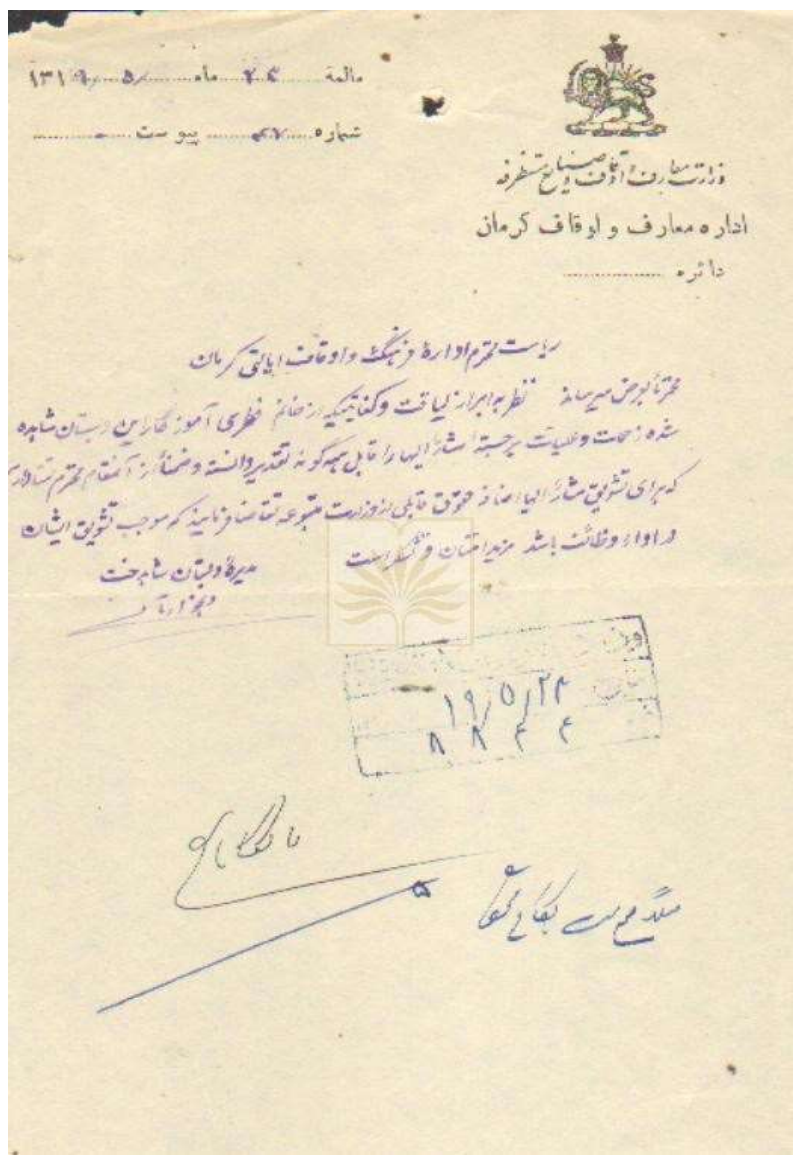
تصویر شماره دو (ساکما، ۱۵-۷۰۳-۲۹۷-۹۹)



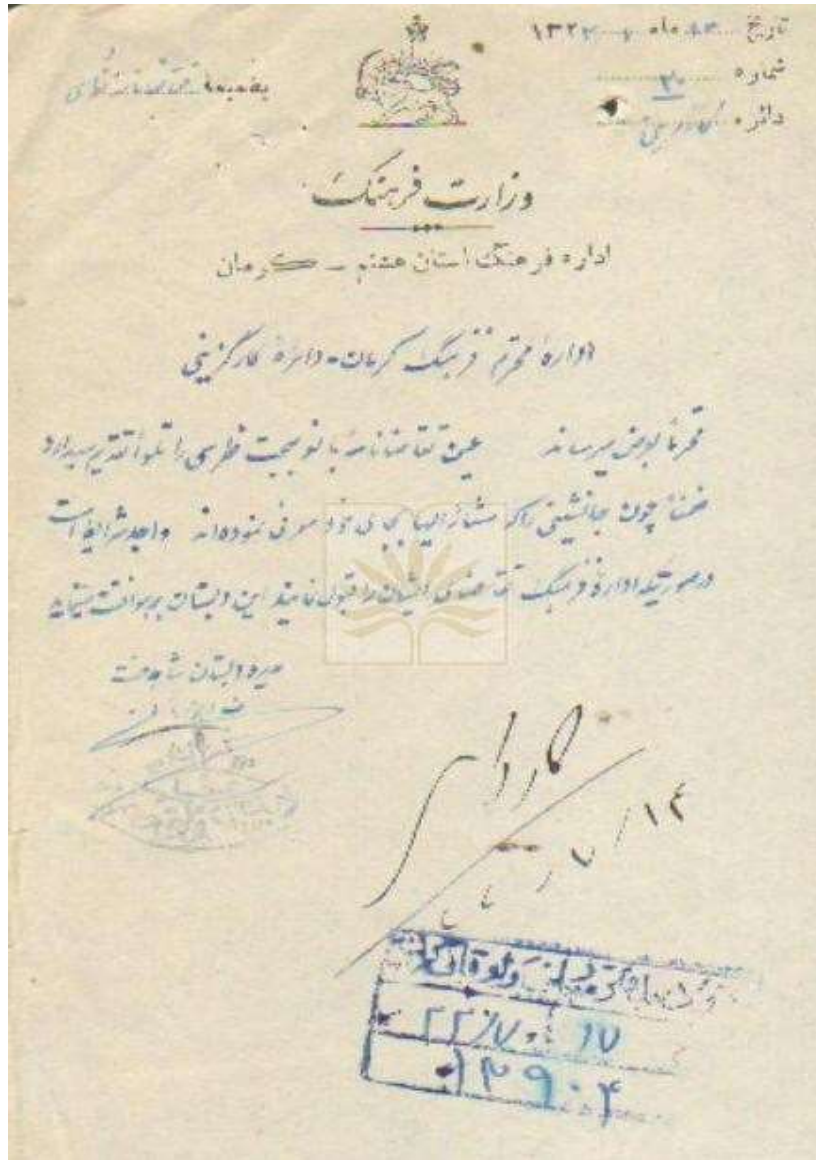
تصویر شماره سه (ساکما، ۱۶-۷۰۳-۲۹۷-۹۹)



تصویر شماره چهار (ساکما، ۰-۱۱۷۲-۲۹۷-۹۹)



تصویر شماره پنج (ساکما، ۱۱-۷۰۳-۲۹۷-۹۹)



تصویر شماره شش (ساکما، ۰۶-۷۰۳-۲۹۷-۹۹)

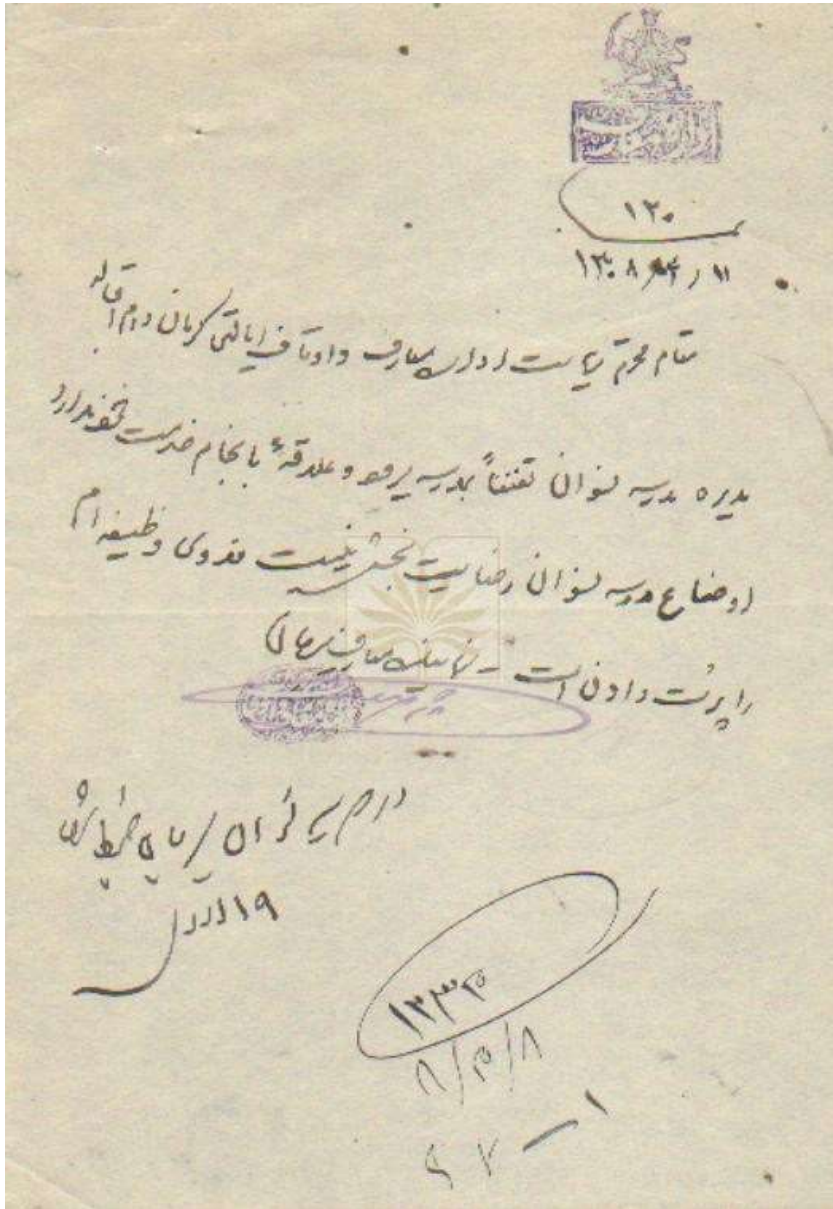
۲ آذر ۹۶

مقام محترم ریاست جمعیه معارف ایالت کرمان و به خصوصان دست مکرره
 حسب الحکم جناب عالی بنده در ذریع جمعیه هاشمیته حاضر بارگزارت فیجده استم
 و بواسطه مترکه منظر مساعدهت جنابمیتخاب حاجی علی امینوزیر جاز است
 والاکن مترکه عالییه در شهر حاضر میباشد بر خلدت اشخاص رنده مساعدهت نه اراد
 مستقیم منور الیه لا طریقت نمونه آنچه که تقوییه و نمودیم فرستادگان
 به هم بر برداریم و انچه عالییه که به بر نشان بر جان رسید بر دست تمام
 منو مستقیم مستوره شده که ایاراد تقویانید و هرگاه سایر خجارت علوم
 دولت علیه وقت بر جان مساعدهت نمایانید این نگوییم هم بارگزارت خدمت
 جناب حاج علی امینوزیر مترکی دیگر حکم فرمائید به هم موقع عالییه ایاراد
 و اگر ضایب حاجی متوجه رنده منور الیه با نمودن عالییه عازم حرکت مستوره ایاراد
 مساعدهت نمون تقییه روغنی تقوییه میفرمائید دریافت دارنده باقیل
 عالییه و عالییه از نامورین منور الیه و نمودیم ایاراد از شهر بر جان نقل نمایانید

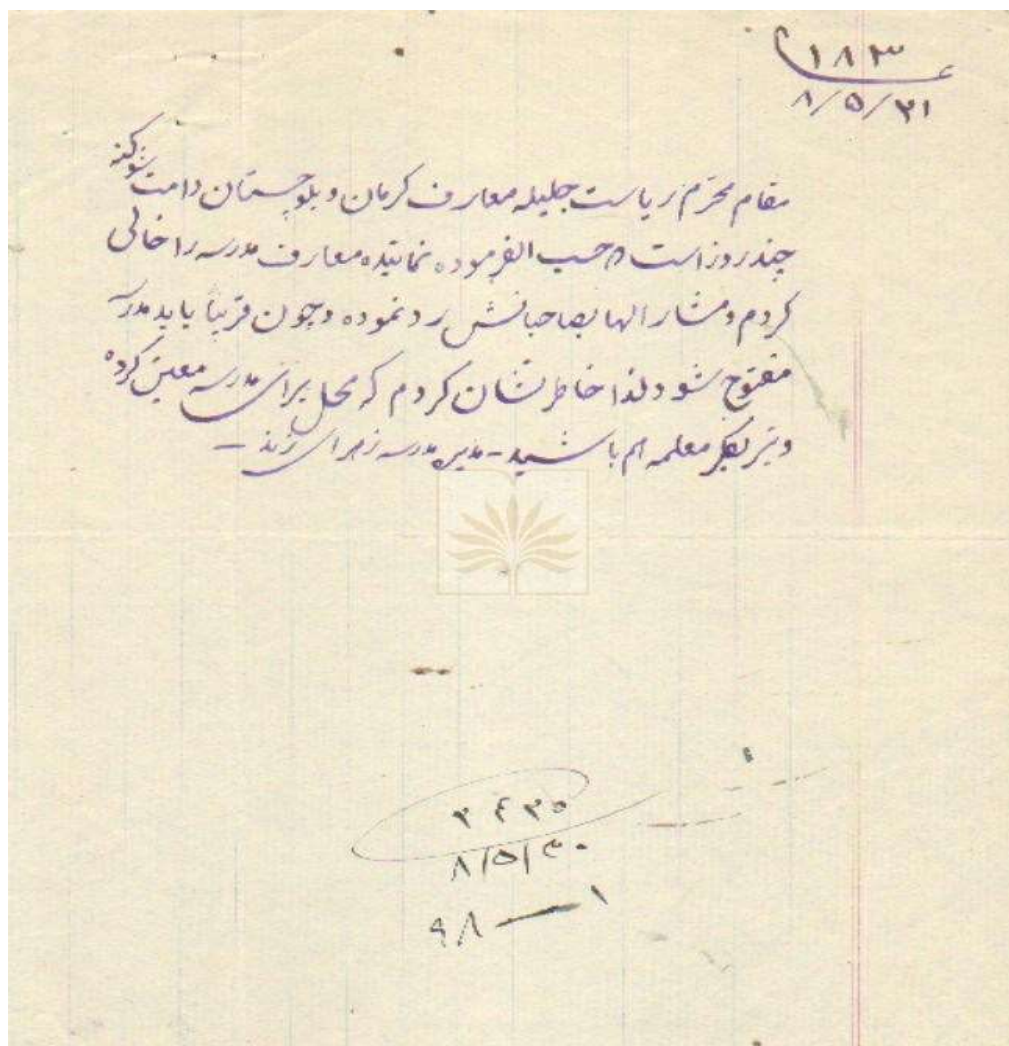
۳۳۹۶
 ۹۶/۹/۱۱
 ۳۵-۱

میرزا محمد عثمان برجان زبیر از رنده

تصویر شماره هفت (ساکما، ۰۳-۷۹۱-۲۹۷-۹۹)



تصویر شماره هشت (ساکما، ۰۵-۷۹۱-۲۹۷-۹۹)



تصویر شماره نه (ساکما، ۰۴-۷۹۱-۲۹۷-۹۹)